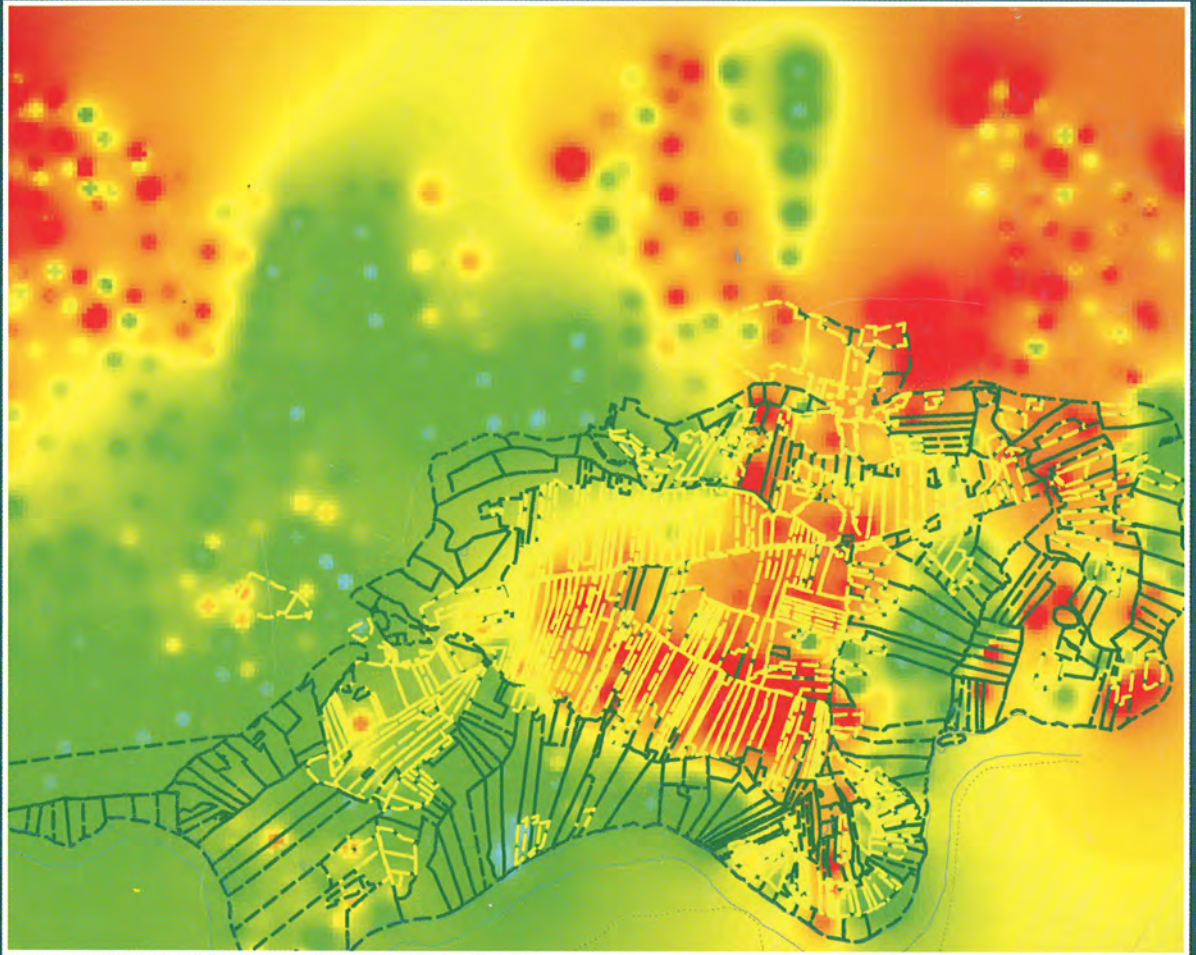

Utskrift 7

Utskrift 7

Innehåll

-
- 4 Redaktionellt
ERIK ROSENGREN
- 6 Köpstad, kungamakt och kyrka – några tankar om medeltidens Laholm
ING-MARIE NILSSON
- 26 Laholms medeltida kyrkogård vid Lagaholm
STAFFAN ANBERG
- 40 Gravar från Laholms landsförsamling, Lagaholm 1:1 och 6:1, RAÄ 38
CAROLIN ARCINI
- 50 LAHUND – Landsantikvariens laholmsundersökningar
En pilotstudie i Ösarp och Köpinge
LENA BJUGGNER, EVA PERSSON, ERIK ROSENGREN OCH PER WRANNING
- 76 Att skilja agnarna från vetet – spår av forntida sädeshantering i södra Halland
KARIN VIKLUND
- 86 ”Den starke Ahladräng” – eller när sagan snuddar sanningen
PER WRANNING
- 92 Mesolitikum längs Stensån
KENNETH ALEXANDERSSON
- 100 Hallands ”vandrande landsbyar”. Vägar till den dolda medeltida och tidigmoderna agrarbebyggelsen
PÅR CONNELID OCH CATHARINA MASCHER
- 128 ”Åkeren full med stenrör” – om förekomsten av fornlämningsbeskrivningar och fornlämningsindikationer i Hallands Landsbeskrifning 1729
LEIF HÄGGSTRÖM

Abstract

To separate the chaff from the wheat

Archaeobotanical finds from the excavations at Ösarp and Eldsberga in Halland in the early 1990s are described and interpreted. At Eldsberga two large pits with fire-cracked stones yielded charred remains of glume wheats, i.e. glumes and rachis fragments, probably from emmer, *Triticum dicoccum*. Grains from a glume wheat, probably *Triticum dicoccum*, as well as some grains from barley, *Hordeum vulgare*, were also found. The character and position of the finds indicate that the plant remains are primary deposits resulting from activities related to the pits, functional or ritual or both. They may have been used for parching glume wheats – a procedure necessary to prepare food from these cereals. Methods such as roasting the grain on flat heated stones or rolling hot stones amongst the grain are recorded from historical times. Archaeological features from Bandkeramik settlements indicate the use of clay kilns for this purpose in the Neolithic.

In a Viking Age longhouse of Trelleborg type at Ösarp, charred grain was found in the postholes from the exterior supporting posts, predominantly in the section facing south-south-east. Most of it was identified as cultivated oats, *Avena sativa*, and hulled barley, *Hordeum vulgare*. Seeds from arable weeds as well as fragments of cereal straw, rachis and spikes were also found. The finds are interpreted as the remains of barley and oats stored to dry before threshing and destroyed in a house fire. Compiled data on finds of arable weeds and cereals from the various sites are used

to draw an outline of the history of agriculture and use of cultivated plants in the region. As in other parts of south Scandinavia, glume wheat and naked barley were grown during the Bronze Age. These were eventually abandoned in favour of hulled barley alone, beginning in the mid Bronze Age. At the same time the use of manure was intensified which is reflected by the strong increase in nitrophilous weeds such as *Chenopodium album*. Also gold of pleasure, *Camelina sativa*, was cultivated around Laholm in the early Iron Age. During the Viking Age oats and hulled barley were the most important cereals. There is no evidence of substantial cultivation of rye or a cultivation system other than permanent fields in late prehistoric or medieval times in the archaeological record from these investigations. Relatively large numbers of charred seeds of bearberry, *Arctostaphylos uva-ursi*, and heather, *Calluna vulgaris*, in the houses indicate that heathlands were exploited for e.g. fodder or fuel during the Viking Age at Ösarp.

The archaeobotanical material derives from soil samples of around 2 L from features, mostly postholes and pits, and underwent flotation and analysis at the Environmental Archaeology Laboratory in Umeå. Future systematic sampling for archaeobotanical material in this region is necessary for further knowledge of early farming and of certain features such as the pits described above, so frequent on some Bronze Age sites in south Scandinavia.

Att skilja agnarna från vetet

Spår av forntida sädeshantering i södra Halland

HALLAND HAR TILLS helt nyligen inte tillhört de arkeobotaniskt mest välundersökta landskapen i Sverige. Den uppfattning vi hade om den forntida halländska odlingen och växtanvändningen var baserad på några få fröavtryck i keramik och ett par större fynd av bränd säd. Denna bild håller nu på att ändras, mycket tack vare att stora exploateringsgrävningar under senare tid också innefattat att man tagit makrofossilprover. Arkeobotaniska belägg finns nu från de flesta förhistoriska perioder, med bronsålder och äldre järnålder som de mest välundersökta. Vid utgrävningarna för järnvägsutbyggnaden i Eldsberga och vid Ösarp nära Laholm var det anläggningar från vikingatid och bronsålder som gav det intressantaste fossila växtmaterialen. Bägge innefattade förkolnade lämningar av säd och ogräs, dvs. det som växte på de dåtida åkrarna. Skördar av säd hade tagits till boplatserna för att beredas till mat. Genom eldsvåda eller avsiktlig bränning kom delar av dessa skördar att bli "frysta" i ett visst stadium i beredningen och på så sätt bevarade till eftervärlden. Detta innebär att vi kan få ökad kunskap om sädesodlingen och jordbrukets karaktär, om skördebearbetning och om matberedning under äldre tider. Genom att titta närmare på materialens

fyndkontext kan vi dessutom få idéer om hur anläggningar konstruerats och fungerat.

Agnar och säd i bronsåldersgropar

En viss typ av sydkandinaviska bronsålderslämningar är stora gropar med eldpåverkad sten, ofta benämnda kok- eller härdgropar, i Danmark "ildgruber". De finns ibland i hela system, är ofta rektangulära, och omkring en eller ett par meter långa. I dem brukar det finnas skärvsten, sot och kol och i botten eldpåverkade större stenar, men mycket lite arkeologiskt fyndmaterial. Idéerna om vad de använts till går i såväl funktionell som rituell riktning (Tesch 1993:122). Från två gropar av liknande typ i Eldsberga i Halland, togs sommaren 1993 prover för makrofossilanalys. Några sädeskorn och ogräsfrön hittades i bägge groparna, men det dominerande växtmaterialet var axdelar, "agnar", från ett spelt- eller skalvete, och detta fanns i alla prover (Tab. 1, fig. 1). Det rör sig om s.k. småaxgafflar och blomfjäll som omsluter och håller fast småaxen vid strået och som hos speltvetena sitter hårt fast kring kärnorna. Axdelar av denna typen har hittats tidigare på sydsvenska boplatser,

nivå	Anl 25 1310-980 BC (2 sigma), kol	Anl 57 1250-840 BC (2 sigma), korn
övre	axdelar, sannolikt av emmer; cf <i>Triticum dicoccon</i> : ca 125 sädeskorn, cf <i>Triticum dicoccon</i> : 2 sädeskorn, obest, <i>Cerealia</i> , indet: 2 pilört, <i>Persicaria lapathifolium</i> : 2 starr, <i>Carex</i> sp: 1 obest frö, indet.: 1	axdelar, sannolikt emmer, <i>Triticum dicoccon</i> : 9 sädeskorn, sannolikt korn, <i>Cerealia</i> cf <i>Hordeum</i> : 1
nedre	axdelar, sannolikt emmer, <i>Triticum dicoccon</i> : ca 100	axdelar, sannolikt emmer, <i>Triticum dicoccon</i> : ca 600 skalkorn, <i>Hordeum vulgare</i> : 5 rachisfragment, sannolikt kubbvete, cf <i>Triticum compactum</i> : 1 pilört, <i>Persicaria lapathifolium</i> : ca 200 målla, <i>Chenopodium</i> sp: ca 90

Tabell 1 Förkolnat växtmaterial i två gropar med skörbränd sten, Eldsberga, Laholms lfs.

Charred plant remains in two pits with fire-cracked stones, Eldsberga, Laholms lfs.

Figur 1 Förkolnade axdelar från grop-anläggningen A 57, Eldsberga.

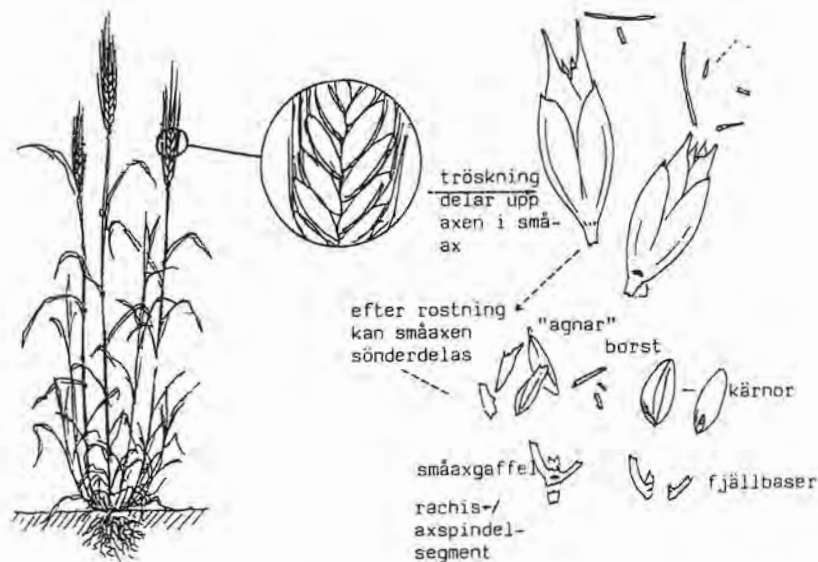
Charred spikelet fragments from pit A 57 at Eldsberga

som avtryck i keramik och förkolnade, ensamma eller med sädeskorn (Hjelmqvist 1955, 1979). Blomfjällen hos de tre speltvetena enkorn, emmer och spelt skiljer sig lite i utseende och i Eldsberga är det sannolikt fråga om emmer, *Triticum dicoccon*.

I den ena gropen hittades också två sädes-

korn som troligen är från emmer, ett par pilörtsfrön och ett frö av starr. I den andra gropen hittades fem sädeskorn som kunde bestämmas till skalkorn, *Hordeum vulgare*, ett par hundra frön av pilört och närmare hundra frön av målla. Där fanns också en axdel som kan vara från ytterligare ett sädeslag: *Triticum compactum*, kubbvete.

Gropar är den vanligaste fyndplatsen för arkeobotaniskt material under sten- och bronsålder. I t.ex. Fosie, Skåne hittades förkolnat växtmaterial i just gropar, bl.a. emmer (Björhem och Säfvestad, 1993:406-407). Ofta tolkas ett sådant frömaterial som sekundärt och gropen brukar kallas förrådsgrop eller avfallsgrop. Det är mycket troligt att det ofta är fråga om avfall som med eller utan avsikt hamnat i en försänkning i marken. Men groparna i Eldsberga är av en annan karaktär och här är växtlämningarna kanske ett primärt avfall, som bär vittnesbörd om hur gropen använts.

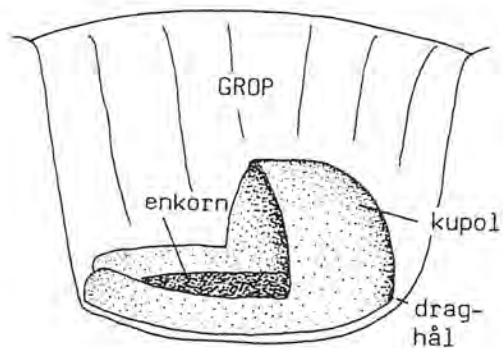

Figur 2 Speltveten, t ex emmer. Effekten av tröskning, rostning, skalning. Efter Hillman 1984.
Glume wheats, e.g. Triticum dicoccum. The effect of threshing, parching and pounding on the component spikelets of the ear. After Hillman 1984.

Rostningsgropar för säd?

För att människor ska kunna äta bröd, gröt eller någonting överhuvudtaget, berett på speltveten, måste de hårda och vassa ax- och skaldelarna tas bort, de försvinner inte vid tröskningen (Fig. 2). Ett sätt är att rosta säden efter tröskningen och före malningen, vilket t.ex. görs i delar av Orienten där skalveten odlas än idag. Hur man skalade emmer i Sydskandinavien under bronsålder är oklart, men den allmänna uppfattningen är att en rostningsprocedur ingått i beredningen. Under historisk tid har man i Skandinavien bl.a. använt järnpannor, sten- eller lerhällar för att torka och rosta säd eller fullat runt heta stenar bland säd i stora trätråg. Det är då skalkorn och havre som behövt sådan behandling. Liknande metoder har framförts som tänkbara

under förhistorisk tid (Hillman 1981). Speltveten odlades också på kontinenten under bandkeramisk tid och där tror man att små nedgrävda kupolugnar användes för rostningen (Meurers-Balke & Lüning 1990). Från Sydtykland finns t.ex. ett fynd av bränt enkorn från en grop på ca 1 m i diameter där det också hittades bränd lera (Küster 1984). En tänkt rekonstruktion ses i Fig. 3. En möjlig tolkning av gropen i Eldsberga är att den kan ha fungerat som en sorts rostningsgrop för emmer. Lerkärl med säd satta på de heta stenarna är tänkbart. En annan möjlighet är att man på ett sand- eller jordlager ovanpå de heta stenarna bredde ut ett lager säd som fick ligga kvar till agnarna blivit rostade och sädeskornen torkade. Därefter har man tagit upp säden, gnuggat bort axdelarna och sedan sållat eller vindat bort dessa.

Figur 3 Tänkta rekonstruktion av gropugn, Eberdingen-Hochdorf, Tyskland. Efter Küster 1984.

Reconstruction of drying-kiln at Eberdingen-Hochdorf, Germany. After Küster 1984.

Från danskt håll har tidigare föreslagits att dessa bronsåldersgropar med eldpåverkad sten i botten kan ha fungerat som rostningsgropar för säd (Nielsen 1982), men försök att undersöka detta genom t.ex. makrofossilprover verkar inte ha gjorts. Frågan om rostning och rensning har dock kommit upp vid tolkningen av flera cerealiafynd i gropar från bronsålder. På en boplats från äldre bronsålder, Lindebjerg i Danmark, dominerade sädesslagen naket korn och emmer. Det mesta av det nakna kornet, som faller ur axen och är "matlagingsfärdigt" redan efter tröskningen, hittades i huset medan det mesta av emmern fanns i gropar utanför. Man tolkade detta som att groparna kan ha varit torkningsplats för emmer (Rowley-Conwy 1979). Cerealiafyndet från en bronsåldersgrop i Brogård, Halland innehöll inga axdelar eller små ogräsfrön, och tolkades därför som ett fynd av tröskad och

Stolphål nr	totalt antal frön/2 L	havre, Avena % av tot. cerealia	korn, Hordeum % av tot. cerealia	ogräs antal frön	ogräs % av totalt antal frön
487	747	99	1	132	18
481 s	2194	95	5	330	15
478	247	86	14	40	17
475 s	3221	36	64	332	11
473 s	1273	91	9	160	13
600 s	678	65	35	110	16
596	116	92	8	31	27
577 s	1034	99	1	144	14
632	281	91	9	115	41

Tabell 2 Tabellen visar, för några av de större stolphålsproverna från hus 14, Ösarp, fyndtäthet, d.v.s. antal fröfynd per prov på ca 2 L, andelen havre och korn, antal och andel ogräsfrön samt förekomst av halm och axdelar. s = värdena är beräknade på subsample. Förekomst av halmdeklar markeras med x, axdelar = z.

Nine postholes at Ösarp. Number of seeds/2 L soil sample, relative representations of Avena sp. and Hordeum sp., total number of weed seeds, relative representation of weed seeds and observations of remains of straw (x) and ears (z) in the posthole. s = subsample.

siktad säd (Regnell 1992). Där rörde det sig alltså om "motsatsen" till det som hittades i Eldsberga. Ett annat halländskt fröfynd som bör tas upp i detta sammanhang är partiet bränt korn från en "förrådsgröp" i Skummeslöv (Larsson 1993). Skalkorn är ett sädeslag som med fördel kan torkas och rostas inför skalning och malning, och anläggningsbeskrivningen för onekligen tankarna till kupolugnen ovan. Förhoppningsvis kan framtida systematisk provtagning för makrofossil i dessa gropar bekräfta eller förkasta hypotesen rostningsgröp för säd.

Säd och agnar i vikingatidshus

Redan vid grävningen av ett s.k. Trelleborgshus vid Ösarp upptäcktes bränd säd i hålen efter de yttre strävstolparna i husets södra del. Sammanlagt kom sedan 14 jordprover från stolphål att analyseras på makrofossil. I alla prover hittades förkolnat växtmaterial, totalt ca 1,3 L, bestående av förkolnad säd, småfrön och träkol (Tab 2). Större mängder bränd säd fanns speciellt i strävstolparna i sydvästra långväggen och södra hörnet. Längre norrut i huset var mängden växtmaterial betydligt mindre. Sädeskornen kunde bestämmas till havre, *Avena cf. sativa* och skalkorn, *Hordeum vulgare*. Havren är med största sannolikhet inte flyghavre utan en odlad sort. Flera havrekärnor hade den för bestämningen viktiga agnbasen kvar och ingen av dessa var av flyghavretyp. Sädeskornen är varierade i storlek, många är fragmenterade men många också hela och fint förkolnade (Fig. 4). Hålligheter som tyder på att kärnorna inte varit fullmogna eller förkolnats i fuktigt tillstånd kan ses hos en del

Figur 4 Förkolnad säd från hus 14, Ösarp.

Charred grain from house 14 at Ösarp.

sädeskorn. Av de små fröna härrörde nästan alla från åkerogräs och andelen ogräsfrön motsvarar en proportion som är normal i sädes-skördar som ännu inte rensats (Tab 2). Delar av halm, delar av axspindeln och enstaka delar av borst hittades i flera prov. Större och mindre bitar träkol fanns också i proverna.

Sädesupplag i väntan på tröskning?

Fyndomständigheterna tyder på att det rör sig om ett parti säd som förstörts av en eldsvåda. På basis av experimentell forskning med sädesbehandling och förkolning kan fyndet karakteriseras som säd som ännu inte rensats eller sållats, möjligen inte heller tröskats. För denna tolkning talar blandningen av sädeskorn, ogräs och halmrester, den relativt höga andelen ogräsfrön, samt storleksvariationen hos sädeskornen. Vid tröskning avskiljs ju det mesta av halm och axdelar och vid rensningen tas ogräsfrön bort och säden delas upp i minst två tyngd/storleksfraktioner. Trots att mängderna halm, agnar o dyl. här är relativt små kan det vara rimligt att anta att fyndet härrör från ett brunnet upplag av otröskad säd.

Förkolningsförsök har nämligen visat att halm, agnar, borst o dyl. oftast förstörs helt vid de temperaturer vid vilka sädeskorn förkolnas. Som förkolnat är också detta material betydligt skörare än sädeskorn (Viklund 1998:46-47, 100-108).

Ett sådant upplag, kanske av kärvar, kanske av tröskad men orensad säd bör ha funnits i denna del av huset vid tidpunkten för branden. Det kan ha funnits i huset eller ute under ett tak. Hur tröskad och rensad säd kunde förvaras under järnåldern vet vi genom några enstaka fynd. Det rör sig om bingar, träkärll och lerkrukor, i eller nära köksdelen i långhusen. Men hur man torkade och förvarade otröskade sädesskördar har vi inga begrepp om. Vi kan tänka oss att de har tagits in efter en första torkning på fälten, såsom man gjort i historisk tid, och kanske lagts upp på ett loft eller liknande. Den stora spridningen av den brända säden skulle kunna förklaras så att skörden legat högt upplagd. Det finns exempel från historisk tid både på lagring av otröskade kärvar utomhus under tak och inomhus inunder taket eller på en vind.

Sädeskornsfynd har gjorts tidigare i hus av liknande konstruktion och datering, bl.a. i Fyrkat och Lejre i Danmark. I Fyrkat hittades i golvytan i ena änden på ett av husen ett brunnet parti råg, ca 3 L (Olafsen & Schmidt 1977). I Lejrehuset hittades totalt ett hundratal sädeskorn av korn, havre och råg i prover från stolphål. Korn och råg dominerade starkt i proverna från västra änden medan det mesta av havren fanns i den östra och idéer har lagts fram om att havren möjligen är spår efter foder till hästar och att det kan ha varit stall i den östra delen (Robinson 1991: 194-195). När det gäller sädesfyndet i Ösarp bör vi nog

i första hand anta att säden var ämnad till människoföda. Att göra bröd och gröt på havre har varit vanligt i historisk tid i denna trakt (Campbell 1950:205-208) och i andra delar av Sverige kan man följa de historiskt kända brödtraditionerna ner till järnålder (Viklund 1994).

Jordbruket under bronsålder och äldre järnålder

Vid utgrävningarna runt Laholm togs också några jordprover från anläggningar daterade till äldre järnålder och till medeltid, och man fick fram en del arkeobotaniskt material som tillsammans med det redan nämnda kan användas till att försiktigtvis skissera den forntida kulturväxtodlingens i området. Under äldre bronsålder finns här antagligen ett jordbruk som liknar det i övriga delar av Sydskandinavien, med emmer och naket korn som de vanligaste sädesslagen (Engelmark 1993, Regnell 1992).

Tillsammans med denna cerealia hittas ofta frön av pilört, uppenbarligen ett vanligt ogräs i den tidens odlingar. Vid övergången till yngre bronsålder börjar i Sydskandinavien, att döma av arkeobotaniska belägg, ett utbyte av dessa två sädesslag mot ett i det närmaste allenarådande: skalkorn. Samtidigt börjar mällan, ett starkt kvävekrävande ogräs, att öka på bekostnad av pilörten, något som troligen speglar en intensivare gödsling. Man kan se denna övergångsfas genom innehållet i groparna i Eldsberga, emmer i den ena gropen och skalkorn och mälla i den andra (som dessutom av 14 C-dateringen att döma kan vara lite yngre).

I proverna från äldre järnålder hittades

några frön av skalkorn och lindådra, två vanliga fynd från denna tid. Skalkorn är det sädeslag som kommer att dominera i hela Sverige under äldre järnålder. Lindådra har oljerika frön och återkommande större fynd indikerar att den odlades under just äldre järnålder, troligen för oljans skull. Flera analyser och dateringar av arkeobotaniskt källmaterial från olika halländska boplatser från yngre bronsålder - äldre järnålder är under utförande och ännu kan bara sägas att skalkorn tycks ha haft stor betydelse överallt, men att också havre och speltveten kan ha varit viktiga. Lin förekommer också på flera boplatser och man kan anta att det börjar odlas just årtusendet före Kristus i dessa trakter (jfr Larsson 1992).

Det vikingatida jordbruket

Sammanlagt har i Ösarp ett fyrtiotal stolphålsprover från fem vikingatida hus undersökts på makrofossil. På hela boplatserna är det havre och korn som dominerar, bara några enstaka råg- och vetekärnor hittades. De flesta prover är blandade, och kanske har korn och havre odlats tillsammans, som blandsäd, kanske har dessa två sädeslag odlats separat, lagrats till-

sammans och sedan blandats vid branden. Bägge är vårsådda och har i historisk tid ofta odlats i blandning. De ogräsfrön som finns bland säden kommer med största sannolikhet från ogräs som har vuxit i åkern och följt med vid skörden. Alla är vårgroende annueller som växer i vårsådd gröda. Målla (sannolikt svinmålla) dominerar starkt i proverna, därefter är pilört vanligast och sedan spergeln (Tab 3). Mållan är kväveälskande och indikerar att åkern varit gödslad. Pilört trivs på svagt sura, mullrika, måttligt gödslade mo- eller myrjordar och spergel på sandiga och sura jordar. Tillsammans visar denna ogräsflora att åkern varit belägen på relativt grovkornig jord, sand eller mo, möjligen myrjord, men knappast lerjord. Åkern har varit gödslad. Det finns inget belägg för två- eller tresäde eftersom råg och höstgroende ogräs saknas, utan odlingssystemet bör ha varit ensäde. Fyndet från hus 14 i Ösarp är ett av de större forntida havrefynd i Sverige. Närmast jämförbart är ett samtida havrefynd från Lund på ca 4,5 dl havre. Även här fanns ett litet inslag av korn (Hjelmqvist 1961). Troligen har man i Laholmstrakten under vikingatiden odlat andra kulturväxter än det som kommit fram i detta urval av provtagningsplatser. Närmast

Art	Målla <i>Chenopodium</i> sp	Pilört <i>Persicaria</i> <i>lapathifolium</i>	Åkerspergel <i>Spergula</i> <i>arvensis</i>	Vätarv <i>Stellaria</i> <i>media</i>	Trampört <i>Polygonum</i> <i>aviculare</i>	Åkerbinda <i>Fallopia</i> <i>convolvulus</i>	Övriga
Antal	537	120	24	13	5	6	48

Tabell 3 Hus 14 Ösarp. Totalt antal frön av de vanligaste ogräsen samt totalt antal frön från icke ogräs. Vissa prover är subsample.

House 14 at Ösarp. Total number of seeds from the most common weed species and from all non weed plants. Subsamples have been used in some cases.

ränkbart är råg, som just vid denna tid börjar odlas i större skala i Skåne. Men inte heller i de medeltida proverna finns några större mängder rågkorn, det är havre och korn som dominerar även här. Ett senmedeltida fynd från Halmstad av havre och korn samt skriftligt källmaterial styrker betydelsen av just dessa två sädeslag under medeltid (Hjelmqvist 1972 och litt cit där).

I stolphålsproverna fanns mycket få frön från andra växter än de som växt på åkern. Men två växter har relativt kraftig representation här jämfört med andra järnåldersboplatser i Sverige; mjölon och ljung. Det är frön av mjölon som hittats och av ljung små fragment av ris. Bägge dessa hör ju hemma på mager, torr och sandig hedmark och detta kan tolkas så att denna typ av biotop fanns i omgivningen under vikingatiden och nyttjades av Ösarpsborna till foder, strö, bränsle eller annat ändamål, vilket lämnat spår av dessa växter i husen.

Material och metod, avslutande synpunkter

Tack vare att de prover som skickades till miljö-
arkeologiska laboratoriet i Umeå inte var sållade eller utplockade i fält, fick vi vetskap om de små ogräsfröna, agnarna och axdelarna. I och med detta kunde vi dra slutsatser om det stadium i sädesberedningen som materialet representerade. Detta i sin tur medverkade till att vi kunde utveckla tankar och tolkningar om vikingatida odling och sädeslagring, och

om bronsåldersgropars användning. När det gäller speltvetena är axdelar en stor tillgång vid bestämningen eftersom de är artspecifika, medan själva kornen efter förkolningen ofta inte går att särskilja. Men agnarna är små och med största sannolikhet har under historiens lopp många sållats bort, inte bara av den förhistoriska människan utan också av arkeologen eller arkeobotanikern. De aktuella proverna, ca 2 liter jord, sållades efter flotering med 0,5, ibland 0,25 mm såll. De flesta prover var tagna som en sorts stickprov i olika anläggningar eller utifrån iakttagna fröfynd. Större, systematisk provtagning är förstås att föredra om man vill ha en så heltäckande bild som möjligt av de olika växter som människorna hanterat i husen eller på boplatserna. Till detta passar stolphålsprover från inre takbärande stolpar bra eftersom de kan antas ge ett slumpmässigt material deponerat under en längre tid. Det är osäkert om så stora mängder frön som i Ösarp kommit fram i yttre stöd Stolpar tidigare. Där rör det sig om ett lagerfynd – kanske ett enda års skörd från en enda plats. Det är som sådan mycket intressant, men det är bara genom flera arkeobotaniska undersökningar från olika platser som vi kan få en någorlunda representativ bild av det jordbruk som en gång bedrevs i ett område. Några för Halland viktiga frågeställningar, som borde kunna belysas med hjälp av framtida arkeobotaniska insatser, rör problemkomplexet vinterbete/stallning och de kulturlandskapsförändringar som är kopplat till detta, framförallt ljunghedarnas utbredning.

NOT Artikeln är skriven 1994, men innehållsmässigt översedd av författaren 1999 och 2000.

REFERENSER

- Björhem, N & Säfvestad, U. 1993. Fosie IV. Bebyggelsen under brons – och järnåldern. *Malmöfynd* 6. Malmö Museer.
- Engelmark, R. 1993. A review of the farming economy in South Scania based on botanical evidence. I: Larsson, Callmer and Stjernquist, (red.): The archaeology of the cultural landscape: Field work and research in a south Swedish rural region. *Acta Archaeologica Lundensia. Series in 40* s:369-376.
- Hillman, G. 1981. Reconstructing crop husbandry practices from charred remains of crops. I Mercer, R. (red.). *Farming practice in British prehistory*. Edinburgh.
- Hillman, G. 1984. Interpretations of archaeological plant remains. I van Zeist & Casparie (red.), *Plants and ancient man. Studies in Palaeoethnobotany*. Rotterdam.
- Hjelmqvist, H. 1955. Die älteste Geschichte der Kulturpflanzen in Schweden. *Opera Botanica* 1:3. Lund.
- Hjelmqvist, H. 1961. Frön och frukter från det äldsta Lund. I Blomqvist & Mårtensson; *Thulegrävningen*. Lund.
- Hjelmqvist, H. 1972. Ett sädeskornsfynd från forna tiders Halland. *Halland 1972*. Halmstad.
- Hjelmqvist, H. 1979. Beiträge zur Kenntnis der prähistorischen Nutzpflanzen in Schweden. *Opera Botanica* 47. Lund.
- Küster, H-J. 1984. Neolithic plant remains from Eberdingen-Hochdorf, southern Germany. I van Zeist & Casparie (red.), *Plants and ancient man. Studies in Palaeoethnobotany*. Rotterdam.
- Larsson, E-L. 1993. Storfynd av bronsålderssäd i Skummeslöv. *Halland 1993*.
- Meurers-Balke, J & Lüning, J. 1990. Experimente zur Verarbeitung von Spelzgetreiden. I. *Experimentelle Archäologie in Deutschland*. Beiheft 4. Archäologische Mitteilungen aus Nordwestdeutschland. Oldenburg.
- Nielsen, L.C. 1982. Vestjyske gårde og landsbyer fra bronze- og jernalder. *Nationalmuseets arbejdsmark*. Köpenhamn.
- Olafsen, O & Schmidt, H. 1977. Fyrkat. Borgen og bebyggelsen. *Nordiske forntidsminder, Bind 3*. Köpenhamn.
- Regnell, M. 1992. *Rapport över makrofossilanalys av botaniskt material från fästigheten Brogård 1:9, Snöstorp s:n, Halland*. Kvartärbiol. Lab. Lunds Universitet.
- Robinson, D. 1991. Plant remains from the Late Iron Age/Early Viking age Settlement at Gammel Lejre. I *Journal of Danish Archaeology, Vol 10 1991*. Odense.
- Rowley-Conwy, P. 1979. The carbonised grain from Lindebjerg. *KUML 1978*:167-171. Köpenhamn.
- Tesch, S. 1993. *Houses, Farmsteads and Long-term Change. A Regional Study of Prehistoric Settlements in the Köpings Area in Scania, Southern Sweden*. Ark. Inst. Uppsala Univ.
- Viklund, K. 1994. The long history of Swedish bread. Continuity and change in Swedish regional bread cereal traditions. *Laborativ Arkeologi* 7. Arkeologiska forskningslaboratoriet. Stockholm.
- Viklund, K. 1998. *Cereals, Weeds and Crop Processing in Iron Age Sweden. Methodological and interpretative aspects of archaeobotanical evidence*. Arkeol.inst. Umeå Universitet. Umeå.

OMSLAGSBILD Datorbearbetning i GIS-miljö av Hallands hushållssällskaps samtliga fosfatkarteringar inom byarna Ösarp och Köpinge. Se artikel sid 50 ff.

ING-MARIE NILSSON **Köpstad, kungamakt och kyrka –
några tankar om medeltidens Laholm**

STAFFAN ANBERG **Laholms medeltida kyrkogård vid Lagaholm**

CAROLIN ARCINI **Gravar från Laholms landsförsamling,
Lagaholm 1:1 och 6:1, RAÅ 38**

LENA BJUGGNER **LAHUND – Landsantikvariens laholmsundersökningar.
EVA PERSSON En pilotstudie i Ösarp och Köpinge**

ERIK ROSENGREN
PER WRANNING

KARIN VIKLUND **Att skilja agnarna från vetet – spår av forntida sädeshantering
i södra Halland**

PER WRANNING **”Den starke Ahladräng” – eller när sagan snuddar sanningen**

KENNETH ALEXANDERSSON **Mesolitikum längs Stensån**

PÅR CONNELID OCH **Hallands ”vandrande landsbyar”. Vägar till den dolda medeltida
CATHARINA MASCHER och tidigmoderna agrarbebyggelsen**

LEIF HÄGGSTRÖM **”Åkeren full med stenrör” – om förekomsten av fornlämnings-
beskrivningar och fornlämningsindikationer i Hallands
Landsbeskrifning 1729**

